

УДК 657.36

Тирінов А.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

МЕТОДОЛОГІЯ ОБЛІКОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті систематизовано теоретичні та практичні методичні підходи до класифікації дебіторської заборгованості підприємства, здійснено їх синтез та розвинуто облікову класифікацію заборгованості дебіторів підприємства.

Ключові слова: підприємство, дебітори, заборгованість, класифікація, методичні підходи.

Тыринов А.В. МЕТОДОЛОГИЯ УЧЕТНОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье систематизированы теоретические и практические методические подходы к классификации дебиторской задолженности предприятия, осуществлен их синтез и расширена учетная классификация задолженности дебиторов предприятия.

Ключевые слова: предприятие, дебиторы, задолженность, классификация, методические подходы.

Tyrinov A.V. ACCOUNTING CLASSIFICATION METHODOLOGY OF ACCOUNTS RECEIVABLE AT AN ENTERPRISE

The theoretical and practical methodical approaches to the classification of accounts receivable at an enterprise were systematized, they were synthesized, the accounting and the accounting classification of accounts receivable at an enterprise was developed in the article.

Keywords: enterprise, debtors, debt classification, methodical approach.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток господарського механізму внаслідок зростаючої глобалізації та реалізації Україною євроінтеграційного вектору розвитку обумовлює необхідність підвищення обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами як необхідної умови покращення результативності їх господарської діяльності та зміцнення національної економіки загалом.

Дебіторська заборгованість як невід'ємна складова активів підприємства в умовах кризи неплатежів потребує особливої уваги з боку фінансових менеджерів підприємства. А ухвалення ефективних управлінських рішень потребує належного інформаційного забезпечення, яким виступають бухгалтерські дані. Відповідно, питання розвитку облікової класифікації дебіторської заборгованості сьогодні є особливо актуальними, адже саме правильна ідентифікація та класифікація визначає подальші особливості бухгалтерського обліку розрахунків підприємства з дебіторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості приватних підприємств присвячено роботи низки вітчизняних та закордонних науковців, серед яких слід назвати таких, як О. Водоп'янова, Є. Гнатенко, С. Батехін, І. Бланк, Ф. Бутинець, А. Герасимович, С. Голов, С. Грязнова, З. Гуцайлюк, Р. Дамарі, А. Должанський, Н. Заїка, В. Завгородній, О. Заруба, В. Ковальов, В. Костюченко, С. Маслов, С. Олійник, І. Парасій-Вергуненко, І. Пасінович, Є. Петрик, Г. Савицька, Я. Соколов, В. Сопко, О. Федорченко, С. Хенк, К. Хувер, М. Чумаченко, А. Шаповалова, М. Швайка, В. Шип. Регламентация бухгалтерського відображення господарських операцій вітчизняних підприємств, пов'язаних із дебіторською заборгованістю, здійснена в П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість» [12], П(С)БО № 13 «Фінансові інструменти» [13] та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [9]. Але питання розвитку облікової класифікації дебіторської заборгованості досліджені з боку науковців та практиків бухгалтерського обліку недостатньо та потребують вирішення з урахуванням сучасних інформаційних потреб користувачів бухгалтерської інформації.

Мета статті полягає у систематизації та розвитку облікової класифікації дебіторської заборгованості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням облікової класифікації дебіторської заборгованості є об'єктивна її ідентифікація для цілей подальшого обліку та систематизація і розкриття інформації про стан та рух заборгованості окремих видів та груп дебіторів підприємства. Такі дані слугують інформаційною базою фінансового менеджменту підприємства в напрямі скорочення поточних потреб в обігових коштах, пошуку потрібних обсягів поточного фінансування із зовнішніх джерел, зокрема, через боргові цінні папери, банківське кредитування або ухвалення рішень про продаж дебіторської заборгованості (факторинг).

Міжнародна облікова практика розглядає дебіторську заборгованість як фінансовий інструмент та регламентують методологію її бухгалтерського обліку Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 9 «Фінансові інструменти» [10] та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [9].

Особливості розподілу дебіторської заборгованості визначено П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість», згідно з яким цей актив групується за такими видами [12]:

За термінами погашення та зв'язком з операційним циклом підприємства:

– поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, що відповідає одному з критеріїв: виникає під час нормального операційного циклу (проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг (НП(с) БО 1 [14]) або буде погашена протягом 12-ти місяців з дати балансу (дата, на яку складено баланс підприємства); на практиці обліку датою балансу вважається останній день звітного періоду (П(с)БО 6 [11]);

– довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка одночасно відповідає таким критеріям: не виникає під час нормального операційного циклу та буде погашена після 12-ти місяців з дати балансу.

За резидентністю А. Должанський [3] виокремлює заборгованість вітчизняних та іноземних дебіторів.

За своєчасністю та ступенем вірогідності погашення [12,16]:

- звичайна (строкова, нормальна, виправдана) поточна дебіторська заборгованість, термін погашення якої не настав; очікується, що вона буде погашена у встановлені контрактними умовами строки;
- прострочена поточна дебіторська заборгованість (невиправдана) – та, яка не погашена у визначений строк та щодо якої ведуться переговори про реструктуризацію; вона, в свою чергу, підрозділяється, В. Шип [17] пропонує здійснювати такий розподіл за класифікаційною ознакою платоспроможності дебітора):

1) сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником;

2) безнадійна поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, яка відповідає одному з критеріїв: щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності (3 роки).

За об'єктами виникнення:

– поточна дебіторська заборгованість:

1) заборгованість за відвантаженою продукцію, товари, роботи, послуги;

2) за виданими авансами;

3) з підзвітними особами;

4) за претензіями;

5) за нарахованими доходами;

6) з відшкодування наданих збитків;

7) за надані позики;

8) із внутрішніх розрахунків;

9) з державними цільовими фондами;

10) за операціями з деревативами;

11) з іншими дебіторами;

– довгострокова дебіторська заборгованість:

1) за майно, що передано у фінансову оренду – сума мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню;

2) довгострокові векселі одержані – векселі, одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості;

3) інша довгострокова дебіторська заборгованість – видача довгострокових позик працівникам підприємства та інші види розрахунків.

В теорії бухгалтерського обліку існують більш детальні підходи до типології заборгованості дебіторів підприємства. Розглянемо їх далі.

За формами забезпечення автори [8] також розділяють:

– дебіторську заборгованість, забезпечену векселем;

– дебіторську заборгованість, забезпечену грошовими зобов'язаннями боржника.

За джерелом виникнення О. Водоп'янова [1] та О. Федорченко [16] (за економічним змістом) виокремлюють:

– «грошову» заборгованість – за перерахованою раніше передплатою (підприємство було у статусі покупця, і йому винні товари, роботи, послуги);

– «товарну» заборгованість – за відвантаженою у минулому товари, роботи, послуги (підприємство було у статусі продавця, і йому винні кошти).

За формою погашення А. Должанський [3] виокремлює монетарну та немонетарну дебіторську заборгованість.

За характером виникнення О. Федорченко [16] виділяє дебіторську заборгованість, що виникла в ході операційної діяльності, та дебіторську заборгованість, що виникла в результаті інших видів діяльності підприємства.

За статусом дебітора Л. Лігоненко та Н. Новікова [6] розрізняють дебіторську заборгованість:

– державних підприємств;

– недержавних підприємств;

– приватних підприємств;

– бюджетних установ та організацій;

– фінансових установ;

– населення;

– інших категорій.

На думку авторів, «інформація щодо структури дебіторської заборгованості залежно від статусу дебітора використовується для прогнозування можливостей її рефінансування та вибору інструментів рефінансування» [6].

Н. Матицина [7] пропонує розподіляти дебіторську заборгованість за цілями управління нею на заборгованість для оцінки фінансового результату, для ухвалення управлінських рішень та для контролю і регулювання накопичення обсягів дебіторської заборгованості підприємства.

Загальну систему типології дебіторської заборгованості підприємства представлено в таблиці 1.

Таким чином, в сучасній науковій літературі існує розвинена система класифікаційних ознак розподілу дебіторської заборгованості. Але на практиці бухгалтерського обліку застосовується лише невелика її частина.

Зокрема, вітчизняні обліковці групують заборгованість дебіторів за термінами її погашення на поточну та довгострокову; за своєчасністю погашення – на нормальну та прострочену; за платоспроможністю дебітора – на сумнівний борг та безнадійну поточну дебіторську заборгованість; за об'єктами виникнення.

Такий розподіл дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку обумовлений необхідністю забезпечення належного інформаційного забезпечення управлінських рішень у сфері розрахунків із покупцями та замовниками продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства. Зокрема, в процесі ведення ділових переговорів щодо участі підприємства у тендерах та обсягів постачання у майбутньому фахівці з маркетингу мають бути поінформовані про наявний стан та рух заборгованості дебіторів, що є основою обговорення параметрів партнерства у стратегічній перспективі, а саме можливості надання відстрочки платежів, необхідності авансування продукції, доцільності надання торгівельних знижок тощо.

Водночас слід відзначити, що важливе місце в процесі управління дебіторською заборгованістю відіграє альтернатива її продажу. Цей напрям використання дебіторської заборгованості як фінансового інструменту дає можливість нівелювати вплив інфляційних процесів на грошовий потік, рефінансувати дебіторську заборгованість та оперативно задовольнити потреби фінансування поточної діяльності підприємства без залучення високовартісного позикового капіталу.

Згідно з Господарським кодексом України правовідносини, де «одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [2], належать до сфери факторингу.

та для продажу. Такий розподіл потребує виокремлення додаткового субрахунку для подальшого обліку заборгованості дебіторів, щодо якої ухвалено рішення про продаж. Така схема обліку дебіторської заборгованості дасть змогу підвищити аналітичність бухгалтерської інформації про стан та рух дебіторської заборгованості підприємства та забезпечить підвищення ефективності її контролю та аудиту.

Висновки. Формування ефективної системи розрахунків з контрагентами є запорукою забезпечення ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. В умовах кризи неплатежів ця проблематика загострюється та потребує особливої уваги з боку фінансових менеджерів компанії. За таких умов зростають вимоги до обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю та її класифікації зокрема як важливого етапу бухгалтерського обліку цього фінансового активу підприємства. Розвиток облікової класифікації шляхом виокремлення дебіторської заборгованості, призначеної до погашення та для продажу, є важливим аспектом підвищення інформативності бухгалтерських даних для управлінських цілей, бо дає змогу здійснювати окремий контроль і аудит кожного із зазначених видів дебіторської заборгованості підприємства.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження облікової методології оцінки дебіторської заборгованості підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Водоп'янова О. Види дебіторської заборгованості / О. Водоп'янова // Дебет-Кредит. – 2013. – № 20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://online.dtk.ua/Book/«ДК»%20№20-2013.epub/navPoint-4>.
2. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст.144. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Должанський А. Теоретичні аспекти та класифікація дебіторської заборгованості / А. Должанський, А. Когутич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 223–227.
4. Заїка Н. Класифікація дебіторської заборгованості за різними підходами авторів / Н. Заїка, С. Заїка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Economics/78347.doc.htm.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
6. Лігоненко Л., Управління дебіторською заборгованістю підприємства : [навч. посіб.] / Л. Лігоненко, Н. Новікова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 275 с.
7. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н. Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 12. – С. 38–42.
8. Махота А. Бухгалтерський облік та аналіз розрахунків з дебіторами / А. Махота, Ю. Леонова // Донецький державний університет управління : збірник наукових праць. – Т. XIV, Вип. 288 : Управління розвитком фінансово-економічної системи регіону в умовах світових інтеграційних процесів. Серія: Економіка. – Донецьк : Ноулідж, 2014. – С. 246–258.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
10. Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 9 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_016.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» : Наказ Міністерства фінансів України від 28 травня 1999 р. № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 13 «Фінансові інструменти» : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. № 559 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
14. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
15. Фарінович І. Факторинг як механізм пришвидшення обіговості обігових коштів підприємств / І. Фарінович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/20_15/248_Far.pdf.
16. Федорченко О. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. Федорченко. – К., 2009. – 25 с.
17. Шип В. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В. Шип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7469/1/Дебіторська%20заборгованість%20сутність%20та%20класифікація.pdf>.